

Գ Ա Ի Ա Ռ Ա Կ Ա Ն Կ Ե Ա Ն Ք

Ի. Ոռոգման հարցը Արարատեան դաշտում

Արարատեան դաշտը լեռնաշղթաներով չըջապատուած մի ցած հարթութիւն է, որ չը նայած իր սուր փոփոխական հովերին՝ ունի բաւական տաք կլիմա: Շնորհիւ այդ կլիմայի Արարատեան դաշտը կազմում է Երևանեան նահանգի շտեմարանը, նրա բազմատեսակ բերքերի պարտէզը, սակայն այն չափով, ինչ չափով որ նա ոռոգւում է, որովհետև առանց ջրի ամառային արեգակի կիզիչ ճառագայթների տակ գետինը աղանձւում, չորանում է: Անցնելով Արարատեան դաշտի երկարութեամբ գեղեցիկ այգիների, ցորենի հասուն արտերի, բրնձի ցանքերի, և բամբակի պլանտացիաների միջով, յանկարծ դուրս էք դալիս մի ամայի տեղ, որ ձեզ յիշեցնում է անապատը իր խանձուած մակերևոյթով: Այսպիսի ամայի տեղեր հարիւրաւոր և հազարաւոր դեսեատիններով ընկած են Նախիջևանի գաւառում, Շարուրի մօտակայքը, Խոր-Վիրապի շուրջը, Սուրմալուի կողմերում և վերջապէս Սարգարաքատում: Լինէր ջուր՝ ոսկի կ'արտադրէր այդ ամայի դաշտերի իւրաքանչիւր բուռ հողը:

Ահա թէ ինչու Արարատեան դաշտում, որտեղ սզմուած ապրում է հայերից և թուրքերից կազմուած երկրագործ մի ստուար տարր, ոռոգման հարցը դառել է կեանքի ու մահուան խնդիր:

Հողի սեփականութիւնը, նրա սահմանների որոշկը անհամեմատ աւելի հեշտ է, քան ջրինը: Եթէ հողային վէճերը, կոխ ու մարդասպանութիւններն ու անվերջ դատաւարութիւնները այսօր դառել են մեր ժողովրդի համար մի չարիք, ապա որ աստիճանի քայքայիչ չափեր է ընդունել ժողովրդի մէջ նոյն վէճերը, կոխ ու մարդասպանութիւնները ջրի առիթով:

Եւ իսկապէս վէճերն ու մարդասպանութիւնները, ջրի առիթով անպակաս են ոչ միայն անհատների, համագիւղացիների կամ միմեանց կողքի ընկած գիւղերի, այլ և երկու հասարա-

կութիւնների երկու շրջանների ժողովրդի մէջ, որոնք բոունցքի և զէնքի դիմելուց յետոյ դիմում են դատարան, և տարիներ քարշ գալով այս և այն գրագրի կամ «աբլակատի» յետևից և դատաստանատների շէմքերը մաշելով, քայքայւում են ու յետին աղքատութեան հասնում:

Մտէք Արարատեան դաշտի գիւղերը, հետաքրքրուեցէք նրանց վէճերով: մարդասպանութիւններով, երգել տուէք ժողովրդական երգեր, պատմել տուէք և ամեն տեղ դուք կը հանդիպէք նոյն ողբերգական անցքերին, որոնք տեղի են ունեցել նոյն ջրի պատճառով առաջացած վէճերից:

Այս չարիքը առաջացել է այն հանգամանքից, որ մի քանի տասնեակ գիւղեր օգտուում են նոյն գետից, իսկ գետի վրայ հսկում է մի ջրպետ, որ օգտուելով իր լայն իրաւունքներից ջրի կանոնաւոր բաժանումը ծառայեցնում է իր անձնական շահերին, չը նայելով որ առանց այն էլ ջրի կարիքը շատ և շատ մեծ է:

Այսպէս Արարատեան դաշտի վրայ փութած աւելի քան 400—500 գիւղերը իրանց դաշտերով ոռոգւում են Արաքսի, Հրազդանի, Քասախի, Սև ջուր, կամ Մեծամօր, Գեառնի կամ Ազատ գետի, Վէդգի, Արփա-չայի և այլն գետերի ջրերով, սակայն դրանց իւրաքանչիւրի վրայ ինչպէս միահեծան մի տէր իշխում է ջրպետը:

Այդ գետերից իւրաքանչիւրը ոռոգում է աւելի կամ պակաս չափով գիւղերի հողեր, այսպէս օրինակ, Գեառնի կամ Ազատ գետը, որ սկիզբն առնելով Գեղարգունեաց լեռներից գընում թափւում է Երևանից դէպի հարաւ 25 վերստ հեռւորութեան վրայ Արաքսի մէջ, ոռոգում է 50—60 գիւղեր բաժանուելով 9 առունների:

Գետի հարաւային ափից ճիւղաւորւում են.

1) Ասորի Դուգիւնի առուն *), ոռոգելով 3 գիւղեր՝ համանուն, Լըրգավան և Թափարաչ:

2) Հայի Դուգիւնի առուն ոռոգելով 4 գիւղեր՝ համանուն, Զոհրաբլու, Մեհրաբլու և Աղջաղչլաղ:

3) Դամարլուի առուն ոռոգելով 11 գիւղեր՝ Արտաշատ, Աեսալու, Դուլամարգավանդ, Ախունդբզավանդ, Բէգջղաղլու, համանուն վերին և ներքին, Իւվա, Դարդալու վերին և ներքին և Մասումլու:

4) Դողկուղի առուն ոռոգելով 5 գիւղեր՝ համանուն, Օղուրբեկլու, Դալուլար, Գեօղակլու և Նօվրուզլու:

*) Առունները կոչւում են ոռոգող գիւղերից մէկն ու մէկի անունով:

5) Բաշնալուի առուն ոռոգելով 3 գիւղեր՝ Լամանջալու, համանուն և Գիդամլու:

Գետի հիւսիսային ափից ճիւղաւորում են.

6) Զանադուի առուն ոռոգելով 2 գիւղեր՝ համանուն և Վերին Աղբալ կամ Թուրքի:

7) Մի փոքրիկ առուն ոռոգելով միմիայն մի գիւղ՝ Ներքին Աղբալ կամ Հայի:

8) Իմանշալուի առուն ոռոգելով 4 գիւղեր՝ Ղարադոյունլու, Ղարադաղլու և Խարաթլու:

9) Զարֆարա կոչուած առուն ոռոգելով 7 գիւղեր՝ Ղարադոյունլու, Ղոլլասար վերին և ներքին, Թօխանշանլու, Սաբունչի, Ղարահամզալու և Թամամլու:

Բացի այդ գիւղերը, Գեառնի գետի չրջանում գտնւում են 10-ից աւելի գիւղեր, ինչպէս են՝ Մուղամլու, Ռէհանլու, Չլրխանլու և այլ, որոնք ունենալով սեփական աղբիւրներ, գտնւում են Գեառնի գետի ջրային վարչութեան րայօնում:

Այժմ տեսնենք վարչական որպիսի կազմ է տնօրինում մի ամբողջ գետի ջրարաժանութեան հարցը կամ աւելի ճիշտը՝ մի քանի տասնեակ գիւղերի ժողովրդի բախտը:

Իւրաքանչիւր գետի կամ ոռոգման չրջանի վրայ հսկում է մի պաշտօնեայ, որ կոչւում է Միրաւ կամ ջրպետ (մի քանի չրջաններում կոչւում է նաև չայ-բագի):

Ջրպետը ընտրւում է երեք տարի ժամանակով ժողովրդի քուէարկութեամբ եւ գաւառապետների նախագահութեամբ. և մեր ժողովրդի մէջ ոչ մի ընտրութիւն, լինի նա «գլավայական», տանուտէրական թէ գատաւորական այնքան աղմուկ չեն բարձրացնում, որքան ջրպետի ընտրութեանը: Ջրպետութեան համար, ինչպէս իրանք գիւղացիք ասում են, քարի են կանգնում ամենաաղղեցիկ մարդիկ, անագին դեր է խաղում կաշառքը, թայֆայական ու խնամիական կապերը, ջրի պէս հոսում է գինին և օղին, նոյն իսկ ընտրութեան ժամանակ տեղի են ունենում այնպիսի ջանքեր, որ յաճախ ընտրութիւնը տալիս է սպասածից բոլորովին հակառակ հետևանք: Ընտրութեանը մասնակցում են չրջանի բոլոր գիւղացիները, ամեն տասը տնից մի ներկայացուցիչ: Այսպէս Գեառնի գետի չրջանում, որ միևնոյն ժամանակ կոչւում է Գեառնի-Բասարի չրջան, եղած 50—60 գիւղը հաշւում է 6000 տուն, 10 տան կողմից մի ձայն հաշուելով, ընտրութեանը մասնակցում են 600 քուէարկողներ: Որքան էլ այդ ընտրութիւններին տրուած է կանոնաւոր ձև, գործադրելով տուփը և գաղտնի քուէարկութիւնը, բայց և այնպէս ձայներ որսալը, մանաւանդ մեր գիւղական տարրի մէջ,

կատարվում է շատ գիւրին կերպով: Եւ այսպիսի պայմանների մէջ կէսից բարձր սպիտակ քուէներ ստացողը համարւում է ջրպետ:

Ջրպետը որոշ օրէնքներ չունի, որոնցով առաջնորդուէր նա իր պաշտօնավարութեան մէջ, այլ նա ջուրը բաժանում է այն կարգով, ինչ կարգ որ սահմանուած է եղել տասնեակ տարիների ընթացքում, համապատասխան հողի քանակութեան և ջրի կարիքի. բայց դրանից դուրս նրան իրաւունք է տրուած այսպէս անուանուած «հաւար հասնել», այսինքն՝ երբ նա տեսնում է, որ այս կամ այն անհատի կամ գիւղի ցանքերը չորանում և ձեռքից գնում են, նա կարող է մէկի ջուրը կտրել տալ շատ կարիք ունեցողին:

Ահա այն իրաւունքը, որ դարձել է ջրպետի ձեռքում հարստահարելու և կեղեքելու մի աղբիւր, անարգարութիւնների ասպարէզ և անվերջ կռիւների ու մարդասպանութիւնների գլխաւոր պատճառը: Եւ այդ հաւար հասնելու հարցը այնպիսի ընդարձակ ծաւալ է ստացել, որ առանց ջրպետին դիմելու ոչ ոք ջուր չէր ստանում, իսկ ջրպետին դիմելու համար, գոնէ քաղաքավարութեան տնտեսից պէտք էր մի բան տանել, լինի այդ ոչխար, թէ մի գլուխ չաքար, թէ դրամ, որոնք աւելացնում են նրա «կողմնակի եկամուտները...»

Այսպիսի քահանայութիւններով, իւրաքանչիւր ջրպետ տնօրինում էր ամբողջ մի չրջանի ոռոգման հարցը մինչև 1891—92 թ.:

Սակայն այդպիսի անօրմալ սիստեմից առաջացած վէճերն ու կռիւները մարդասպանութիւններն ու անվերջ դատավարութիւնները կառավարութեան ուշադրութիւնն են դարձնում ինքի բարեփոխութեան վրայ և ահա 1891—92 թուերին այդ ուղղութեամբ տեղի է ունենում առաջին քայլը: Ջրպետների կամայականութիւնները սահմանափակելու նպատակով հաստատուեցին ժողովրդի կողմից ընտրուած (նայած չրջանի ծաւալին, աւելի կամ պակաս թուով անդամներից կազմուած) խորհուրդ, առանց որի վճռի ջրպետը իրաւունք չունի ջրաբաժանութիւնը կարգադրել: Նախկին Քեօղուկ կոչված բաժանարար փայտերը, որոնք համապատասխան բացուածքներով թափւում էր իւրաքանչիւր գիւղի ջուրը, փոխարինուեցին նոր ձևի կանոնաւոր դռնակներով (шлюзы)—որոնք ունենալով իւրաքանչիւր գիւղի պատկանեալ ջրի համեմատական չափ, դրւում են ջրաբաժան կէտում, դռնակների փականները բացվում են հաւասար չափով ու ամրանում ջրպետների ու անդամների ներկայութեամբ: Շատ տեղերում մինչև այժմ էլ այդ դռնակները գործածութեան

մէջ չեն մտել, անհասկանալի պատճառներով Դոնականների վրայ հակելու համար նշանակուեցին պահապաններու իւրաքանչիւր գիւղում հաստատուեց գիւղացիների հերթի վրայ հակելու համար հակողի պաշտօն: Իսկ բոլորի հակողութիւնը յանձնուեց մասնագէտ ջրարաշխի, (ИНЖЕНЕРЪ-ГИДРАВЛИКЪ), որ բացի հակողութիւնից, պիտի շարունակ չրջէր գաւառները, չափէր իւրաքանչիւր գետի ջրի քանակութիւնը, տարբեր ժամանակներում և ուսումնասիրէր հողերի քանակութիւնը ու նրանց ունեցած ջրի կարիքը, որպէս զի երկար փորձերից յետոյ կարելի լինէր սահմանել իւրաքանչիւր գիւղի տրուելիք ջրի քանակութիւնը:

Ջրպետը անդամների հետ ունի իր զիւանը, իր գրագիրը և համաձայն նոր կազմած, դեռ ևս կիսամշակ, հրահանգի ունենում է նիստեր, լսում գանգատաւորներին, արձակում վճիռներ և այդ բոլորի համար կազմում արձանագրութիւններ: Չը նայած այդ բոլորին մինչև այսօր գործադրուում է «հաւար հասնելու» սխառեմը, հետևապէս խաթրը, խնամութիւնը և կաշառքը, թէև այժմ աւելի քիչ չափով, որովհետև այժմ պիտի ջուկ շահել թէ ջրպետին և թէ անդամներին...

1899 թուին մի քանի մասերում, ինչպէս նաև օրինակ Գեառնի գետի շրջանում, կազմուեց գաւառական մասնաժողով՝ բաղկացած գաւառապետից, հաշտարար միջնորդից (мировой посредникъ), մասնագէտ ջրարաշխից և երեք էլ ժողովրդի կողմից ընտրուած մարդկանցից, որոնք երկար ժամանակ քննում էին այդ շրջանում ծագած վէճերը, ջրի ընդհանուր քանակութիւնը, հողերի տարածութիւնը, նրանց ջրի կարիքի չափը:

Այժմ երևանում սկսել է իր գործունէութիւնը մի այլ մասնաժողով, այսպէս անուանուած նահանգական, որ քըննում է նախկին շրջանային մասնաժողովների ըննած գործերը: Հրաւիրուած են զանազան գիւղական հասարակութիւններ, որոնք միմեանց դէմ ունեն վէճեր: Այսպէս օրինակ՝ Գեառնի գետի Դողկուզի առուից օգտուող Օղուրբեկլու, Դալուլար, Գեօղակլու և Նօվրուզլու գիւղերը վարում են մի վէճ, մինչդեռ առաջին երեք գիւղերը իրանց պահանջը պատճառաբանելով հողերի քանակութեամբ խնդրում են 10 բահ ջուրը հաւասար կերպով կիսել 4 գիւղերի մէջ, վերջինը պահանջում է 4 բահ ջուր: որպէս իր նախնական սեփականութիւնը:

Եւ այսպէս այժմ կառավարչական շրջանները զբաղուած են այդ կարեւոր խնդրի բաւարար լուծման հարցով, որ շատ զբաղեցնում է մեր երկրագործ ժողովրդին, խլելով նրանից թէ նիւթական և թէ բարոյական մեծամեծ զոհողութիւններ:

II. Վիճակագրական «եղեկութիւններ Ալեքսանդրոպոլի հայ-լուսաւորչականներէ մասին»:

Անցեալ տարի վիճակիս յաջորդը՝ քաղաքիս քահանաների մէջ տիրող ծայրայեղ անհաւասարութիւններին ու զրկանքներին վերջ տալու համար, ուղեց ծիսակատարութիւններու եւ եկեղեցական այլ և այլ եկամուտները ժողովել մի ընդհանուր դանձարանում և գոյացած արդիւնքից բաժանել չորս եկեղեցու սպասաւորներէ վրայ, համաձայն իրանց դիրքին, աստիճանին ու ծառայութեանը: Այդ ծրագրի լաւ գործադրուելով, այլ ևս չէր լինիլ քահանաների վիճակի անհասարակութեան տրտունջ, անբաւականութիւն:

Ահա՛ այդ նպատակով կրկնակի առաջադրութեամբ քահանաներից պահանջուեց ծխերի լրակատար ցուցակը, Բայց որովհետեւ այդ նորութիւնը ցանկալի չէր քահանաներից մի քանիսին, ուստի նրանք երկար ձգձգելուց լետոյ ներկայացրին թերի, անորոշ ցուցակներ:

Մենք աշխատեցինք ըստ կարելոյն լրակատար տեղեկութիւններ հաւաքել:

Հասարակական տեսակէտից հետաքրքրական համարելով հայաքնակ քաղաքներից մէկի բնակիչների բաժանումը ըստ կարողութեան, թոյլ ենք տալիս առաջարկել ընթերցողի ուշադրութեան մեր հաւաքած հետեւեալ տեղեկութիւնները: Բնիկ տեղացի լինելով և մի և նոյն ժամանակ իմանալով աղգաբնակութեան արհեստների ու պարապմունքների պայմանները, մենք բաժանում ենք Ալեքսանդրոպոլի հայ-լուսաւորչականներին հինգ դասակարգերի. — հարուստ, ունեւոր, միջակ, չքատուր և աղքատ:

Մեր այդ բաժանմունքներով՝

Հարուստ դասակարգին են պատկանում քաղաքիս աչքի ընկնող ընտանիքները, կառածատէրերը, փողի տոկոսով ապրողները, կապալառուները, քաղաքական ծառայութեան մէջ աչքի ընկնող պաշտօնեաները, բժիշկները, փաստաբանները, եթէ միայն կան:

Ունեւորներ խմբում մտնում են մանրավաճառները, մանր բազազները, սեպհական խանութներ ու տներ ունեցող մագործները, զինուորական ծառայութեան մէջ եղող սպաները:

Միջակ են համարում ընդհանրապէս արհեստաւորները, բազմանդամ երկրագործ գերդաստանները, հաստատու ծառայութեան տէր մարդիկ 3—4 հարիւր ուրբլու տարեկան եկամուտով: Սրանց մէջ մտնում են նաև քահանաների մեծամասնութիւնը:

Չքատուրներ խմբին պատկանում են երկրորդական արհեստների տէրերը, ստորին ծառայողները, մշակ դասակարգը, աշխատանքի ընդունակ, բայց առայժմ անգործ աղամարդիկ, այլի կանայք, որոնց երեխաները չափահաս են:

Աղքատ են համարում անորդի ծերունիները, կոյրերը, կաղերը, հաշմանդամները, որոնք ապրում են հասարակաց բարեգործութիւնով. այս դասակարգի մէջ են հաշուած նաև այլի կանայք՝ ծանրաբեռնուած մանր երեխաներով:

Քաղաքիս մէջ կան չորս հայ-լուսաւորչական եկեղեցի՝ 24 քահանայով և 3431 տուն ժողովրդով:

Քաջանաններից 2-ը ձեռնադրուած են 57 թուին. 5-ը՝ 60—70-ական թուերին, 4-ը՝ 70—80-ին, 5-ը՝ 80—90-ին և 8-ը՝ 90—1900-թուերին: Այդ քաջանանները տեղադրուած են այսպէս. 11 հոգի գտնուում են ս. Աստուածածին եկեղեցում, 8 հոգի՝ ս. Փրկչում, 2 հոգի՝ ս. Նշանում և 3 հոգի՝ ս. Լուսաւորչում:

Բոլոր հայ-լուսաւորչականների թիւն է 18,456, որից 9227 հոգի ալական և 9229 հոգի իգական են: Ցուցակի մէջ չեն մտել քաղաքից երկար ժամանակ բացակայ ընտանիքները և անհատները: Միջին թուով իւրաքանչիւր տան վրայ ընկնում է 5 հոգի:

Բոլոր ձխերը եկեղեցիների վրայ բաժանուած են այսպէս. ս. Փրկչին ունի 1117 տուն ժողովուրդ, ս. Աստուածածինը՝ 1487, ս. Նշանը՝ 208, իսկ ս. Լուսաւորչը՝ 619 տուն:

Քաջանանների թուի համեմատութեամբ, Լուսաւորչի եկեղեցին ունի ամենից շատ ժողովուրդ. երեք քաջանան ունեն 619 տուն, 3435 անդամով: Աստուածածնի 11 քաջանան ունեն 1487 տուն 8299 անդամով. ս. Նշանի 2 քաջանան ունեն 108 տուն 1084 անդամով, իսկ ս. Փրկչին ունի 1117 տուն 5638 անդամով:

Նայելով ժողովրդի կարողութեանը, առաջին տեղը բռնում են ս. Աստուածածնի ծխականները—երեք դասադարձը միասին առած՝ կազմում են 1048 տուն, երկրորդ տեղը կարելի է տալ ս. Փրկչի ծխականներին, դարձեալ երեք դասակարգը միասին հաւասար են 571 տան: Սրանցից չետոյ ս. Լուսաւորչի ծխականներն են 313 տուն, իսկ դարձեալ վերջին տեղը ընկնում է է ս. Նշանին: Վերածելով այս թուերը տոկոսների, կը տեսնենք, որ ս. Աստուածածնի ծխականներից 70⁰/0-ը ունեւոր ընտանիք են, Փրկչի ծխականներից՝ 51⁰/0-ը, Լուսաւորչից և ս. Նշանից՝ 50-ական տոկոս:

Այս թուերը պերճաբոս վկայ են ս. Նշան եկեղեցու նիւթապէս ընկած դրութեան, որ չը նայելով իր արտաքուստ փառահեղ շէնքին, անկարող է գոյութիւնը պահպանել և Հոգ. Մարգարէն իշխանութեան կարգադրութեամբ պէտք է դադարի լուր օրերում ժամառացութիւն և յատուկ քահանայ ունենալուց:

Վերը բերած թուերն ակներև լինելու համար, դնում ենք հետեւալ աղիւսակը:

№	Եկեղեցիներ	Քանի՞ քաջան.	Քանի՞ մուկ.	Ո՞րքան ալակ.	Ո՞րքան իգակ.	Գումար.	Քանի՞ հարուստ.	Քանի՞ ունեւոր.	Ո՞րքան միջակ.	Ո՞րքան չքաւոր.	Քանի՞ աղքատ.
1	Ս. Փրկիչ . . .	8	1,117	2,760	2,878	5,638	28	99	444	529	17
2	Ս. Աստուածածին	11	1,487	4,239	4,060	8,299	79	192	677	523	16
3	Ս. Նշան . . .	2	208	539	545	1,084	10	24	73	89	12
4	Ս. Լուսաւորչ . .	3	619	1,689	1,746	3,435	10	49	254	290	16
	Ընդամենը .	24	3,431	9,227	9,229	18,456	127	363	1,448	1,431	61

Այժմ անցնենք վիճակագրութեան երկրորդ մասին, որով պարզուած են հայ-լուսաւորչականների անելութեան պայմանները: Թուանշանների ստուգութեան մասին ո՛չ մի կասկած չէ կարող լինել, քանի որ խընամբով վերցրած են եկեղեցիների չափաբերական մատեններից, վաւերացրած քաջանանների ստորագրութեամբ և հոգ. կառավարութեան կնիքով: Միջին թուեր ստանալու համար, համեմատութեամբ դուրս են

բերումը վերջին քառամեակի՝ այն է 1897, 98, 99 և 1900 թուերի ծխա-
կատարությունները:

Պարզութեան համար գնում ենք աղիտակի մէջ:

Նկեղեցիներ:	1897.			1898.			1899.			1900.		
	Մկրտ.	Նշեց.	Պատկ.	Մկրտ.	Նշեց.	Պատկ.	Մկրտ.	Նշեց.	Պատկ.	Մկրտ.	Նշեց.	Պատկ.
Ս. Աստուածածին . . .	440	261	100	454	355	82	435	401	87	431	230	76
Ս. Փրկիչ	289	189	79	329	301	48	326	310	62	311	218	56
Ս. Նշան	67	45	14	69	52	8	49	52	6	57	39	10
Ս. Լուսաւորիչ . . .	203	103	42	203	192	35	211	173	40	211	113	33
Ընդամենը . . .	999	598	235	1,055	920	173	1,021	936	195	1,010	609	175

Կարծում եմ պակաս հետաքրքիր չի լինիլ և հետագայ աղիտակը,
որի մէջ գրում են քաղաքում ծնունդների արական և իգական սեռերի
համեմատությունները, մեռնողների սեռերի տարբերությունը և անձեռ-
թեան տոկոսը:

Տարեթուր.	Մկրտություն.			Մահացություն.			Մնաց.	Աճմ. տոկ.
	Արակ.	Իգակ.	Գում.	Արակ.	Իգակ.	Գում.		
1897 . . .	521	478	999	333	265	598	401	40%
1898 . . .	522	533	1,055	480	440	920	135	12,6% *)
1899 . . .	517	504	1,021	486	450	636	85	8,3% *)
1900 . . .	507	503	1,010	321	288	609	401	39%
Գումար . . .	2,067	2,018	4,085	1,620	1,443	3,063	1,022	

Այսպէս, ուրեմն, վերջին քառամեակում ծնունդ են 4085 երեխա-
ներ, չորս տարուայ ընթացքում մեռնողներ եղել են 3063 հոգի, իսկ ծըն-
ուածների աւելացածը, որպէս մնացորդ եղել է 1022 հոգի, կամ միջին
հաշուով, տարեկան աւելանում են ազգաբնակչութեան թուի վրայ 255
հոգի, որ կազմում է ընդհանուր թուի 1,39%-ը: Ժողովրդի այդչափ դան-
դաղ անձեռլինը անպալման պէտք է վերագրել նրա տնտեսական ան-
նախանձելի դրութեան:

Ն. քահ. ՆԻԿՈՂՈՍԵԱՆ

*) 98 և 99 թուերում մահացութեան դէպքերը շատ են, շնորհիւ
այն հանգամանքի, որ այդ երկու տարիներում դիֆտերիա և ուրիշ վա-
րակիչ հիւանդություններ են եղել: